

TURINYS

IŽANGA	7
ŠIEK TIEK APIE VIRUSĄ	21
1 SKYRIUS	
Ar galėjome visa tai sustabdyti pačioje pradžioje?	22
2 SKYRIUS	
Kas tos naujos ligos ir kodėl jos atsiranda?	65
3 SKYRIUS	
SARS, MERS – negalite sakyti, kad mūsų niekas neperspėjo	100
4 SKYRIUS	
Nekaltinkite šikšnosparnių	128
5 SKYRIUS	
Argi pandemijos neturėjo sukelti gripas?	158
6 SKYRIUS	
Tad ką gi mums daryti su ligomis?	191
7 SKYRIUS	
Reikalai visai pašlyja	242
8 SKYRIUS	
Pandemija, kuri niekuomet neturėjo prasidėti, ir kaip sustabdyti kitą	276
PADĖKOS	319
PASTABOS	324

8 SKYRIUS

Pandemija, kuri niekuomet neturėjo prasidėti, ir kaip sustabdyti kitą

*„Mums teko leistis į šokį su virusu.
Neturėjome kitos išėities.“*

George'as Gao,

Kinijos ligų kontrolės ir prevencijos centro vadovas

Dviejose savo rinkimų kampanijos kalbose Johnas F. Kennedy'is pasakė: „Jei žodį „krizė“ prašysime kiniškai, jis bus sudarytas iš dviejų ženklų, kurių vienas reiškia pavojų, o kitas – galimybę.“ Kennedy'is šį posakį išpopuliarino ir jis plačiai paplito, patekdamas ir į Alo Gore'o kalbą atsiimant Nobelio premiją.

Vis dėlto nors posakis puikiai tinka patraukliai kalbai, tai netiesa. Greičiausiai šią idėją paskleidė neteisingas, bet optimistiškas vakariečių misionierių vertimas

iš kinų kalbos XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje. Tiesą sakant, pirmasis ženklas iš tiesų reiškia pavojų, bet antrasis – laiką, kada tai įvyks arba pokytį.

Ką mes besakytume, COVID-19 pandemija – iš tiesų krizė ir ji dar tik įsibėgėja. Gali būti dar visko, ir tai priklausys nuo to, ar žmonės imsis pandemijų kontroliavimo visos žmonijos labui, ar ne. Pandemija gali būti galimybė pasiekti tai, ko anksčiau negalėjome. Kennedy'io posakio populiarumas rodo, kad mes pripažįstame šias gilesnes tiesas: krizės gali suteikti galimybių. Kita vertus, mus gali nušluoti pandemijos įsuktos ekonominės ir politinės audros ir mes niekuomet nesusidorosime su priežastinėmis problemomis, kurios visų pirma atvedė į šią krizę.

Tai būtų tragiška. Tuoju apžvelgsime, kokios yra mūsų galimybės. Tačiau dabar pažvelkime atgal, ten, kur pradėjome ir nuo kur atėjome iki šio taško, o tuomet jau galėsime žvelgti į ateitį. COVID-19 pavadinau pandemija, kuri niekuomet neturėjo prasidėti, o sakinį pratęsiau mintimi, kad mes galbūt galime sustabdyti kažką panašaus ir neleisti pasikartoti ateityje. Pasižiūrėkime, kaip visa tai susidėlioja.

Pirmame skyriuje aptarėme, kad COVID-19 prasidėjo nuo neaiškios kilmės pneumonijos protrūkio Uhane, Kinijoje, o pirmieji atvejai atsirado 2019-ųjų lapkritį. Gruodžio pabaigoje Kinijos valdžios atstovai apie tai pasakė PSO, taip pat pridurdami, kad virusas neplinta iš žmogaus žmogui, nors gydytojai žinojo, kad tai netiesa. Tačiau kadangi oficiali istorija buvo tokia, negalima buvo imtis didesnės apimties infekcijos plitimo slopinimo

priemonių ir pranešti apie tai visuomenei, kas užkrečiamos ligos plitimą Uhane būtų pristabdę.

Sunku net įsivaizduoti, ko tikėjosi vietiniai sveikatos įstaigų pareigūnai, liepę gydytojams tylėti, epidemijai vis augant. Galbūt jie manė, kad sugebės daugelį infekcijos atvejų saugiai išlaikyti ligoninėse. Visi dar atsiminė SARS, kitą koronavirusą, o sergantieji SARS paprastai neplatino viruso, kol ligos požymiai nebuvo akivaizdūs.

Kaip sako rašytojas sociologas Zeyinepas Tufekci, informacijos slėpimas autoritarinėse sistemose tampa instinktu. Kaip jau matėme skyriuje apie SARS, Kinijoje ligų protrūkiai – valstybės paslaptis, kol valdžios atstovai neduoda leidimo apie juos viešai paskelbti. Tai nėra vien tik šios šalies bruožas: Tarptautinės sveikatos taisyklės, dabar sudarančios globalaus epidemijų valdymo pamatą, atsirado XIX amžiuje, bandant apeiti valstybių vadovų pastangas nuslėpti choleros protrūkius, kurie sutrikdydavo laivybą.

2020-ųjų sausio pradžioje Uhano valdžia dar labiau komplikavo reikalus, kai nustatė taisyklės, kad dėl naujo koronaviruso gali būti tiriami tik tie asmenys, kurie turėjo kontaktų su uždarytu žuvų ir laukinių gyvūnų turgumi ar žinomu atveju. Virusui išplitus visuomenėje, vis daugiau užsikrėtusiųjų neturėjo tokių kontaktų, todėl šie atvejai negalėjo būti ištiriami. Europoje ta pati taisyklė pradžioje galiojo kiaulių gripo pandemijos 2009-aisiais metu, o šiais metais daugybė šalių pandemijos pradžioje netyrė kontakto su Kinija neturėjusių žmonių, nors virusas jau buvo išplitęs visur.

Tufekci įtaria, kad blogų naujienų slopinimo kultūra ir noras sprendimų priėmimą perleisti aukščiau hierarchijos piramidėje esantiems lėmė, kad Kinijos prezidentas Xi Jinpingas sausio pradžioje nežinojo, kokie prasti reikalai, tuo tarpu autoritarinėje sistemoje tik jis galėjo priimti svarbiausius sprendimus. O reikalai iš tiesų buvo prasti: sausio 20-ąją Uhane buvo tiek daug atvejų ir kitur jų taip sparčiai daugėjo, kad tik drastiškos priemonės Mėnulio naujųjų metų išvakarėse galėjo sustabdyti nekontroliuojamą viruso plitimą visoje Kinijoje. Kinijos mokslininkai galiausiai pranešė, kad virusas užkrečiamas, ir prasidėjo karantinas.

Kaip jau matėme, tyrimai rodo, kad anksčiau įvestos priemonės galėjo pristabdyti epidemiją, net jei ir nebūtų jos sustabdžiusios iki galo. Tačiau ar galima buvo suprasti, kad tikrai reikia tokių griežtų priemonių? Dabar mes jau žinome, kad tokį virusą kaip COVID-19 gali būti sunku sustabdyti taikant tik infekcijos plitimo slopinimo priemones – sergančiųjų izoliavimą ir kontaktavusiųjų atsekimą, nors SARS to pakako ir Uhano gydytojai apie tai žinojo. COVID-19 užsikrėsti kur kas lengviau nei SARS, be to, COVID-19 platina simptomų neturintys žmonės. Po sausio 20-osios įvestos priemonės lėmė, kad už Hubėjaus provincijos ribų esančių miestų niekuomet neprireikė visiškai uždaryti, tačiau, kaip pranešė PSO, daugelyje jų buvo taikomos socialinio atribojimo priemonės kartu su užsikrėtusiųjų izoliavimu ir kontaktavusiųjų atsekimu. Vis dėlto sausio pradžioje visuomenės sveikatos pareigūnai Uhane apie šių priemonių veiksmingumą dar nieko nežinojo.

Matematinis modeliavimas rodo, kad priemonės, kurių Kinija galų gale ėmėsi sausio pabaigoje, įskaitant ir griežtą žmonių judėjimo ribojimą, galėtų stipriai sumažinti epidemijos plitimą, jei būtų pritaikytos sausio pradžioje. Tačiau net jei Kinijos valdžia būtų anksčiau pranešusi visuomenei apie užkrečiamą virusą, neaišku, ar ji būtų pritaikiusi tokias griežtas priemones, turėdama tik tokią informaciją, kokia tuo metu buvo žinoma apie COVID-19.

Greičiausiai jie būtų pritaikę tai, ką anksčiau taikė SARS, o to vis tiek nebūtų užtekę. Juk reikėtų ne tik socialinio atribojimo priemonių, bet ir plataus testavimo dar neturintiems simptomų asmenims ar tiems, kuriems simptomai niekuomet neišsivystė. Turime pripažinti, kad net ir turėdamos kur kas daugiau informacijos nei Kinija pačioje pandemijos pradžioje kelios šalys, tarp jų Jungtinė Karalystė ir JAV, pernelyg vėlai pradėjo taikyti tokias priemones kaip testavimas, socialinis atribojimas ir infekcijos plitimo slopinimo priemonės, kurios iš tiesų buvo veiksmingos tokiose šalyse kaip Pietų Korėja ir Naujoji Zelandija.

Taigi, mažai tikėtina, kad COVID-19 būtų visiškai sustabdytas, Kinijai informaciją apie infekciją paviešinus ir griežtas infekcijos kontroliavimo priemones pritaikius anksčiau. Tačiau viruso plitimas ir Kinijoje, ir už jos ribų būtų silpnesnis ir geriau kontroliuojamas, ypač jei visa tai įvyktų dar iki gruodžio pabaigos.

O jei mokslininkai ir sveikatos sistemų pareigūnai anksčiau imtųsi priemonių prieš COVID-19 visame

pasulyje ir panaudotų Kinijoje nusekvenuotas viruso sekas testuoti keliautojus iš Kinijos bei saviems atvejams, greičiausiai išvengtume stačios atvejų augimo kreivės ir kitose šalyse. Bet kokių atveju virusas vis tiek užplūstų vargingesnes ar mažiau kontrolės priemonių turinčias šalis, kurios negali imtis griežtesnių veiksmų, todėl apsisaugoti nuo pasaulinio jo išplitimo vis tiek nepavyktų. Kad tai padarytume, reikėtų anksčiau pritaikyti masinius oro transporto draudimus, o tai mažai tikėtina.

Pateikta daug „o kas, jeigu“ scenarijų, kurie rodo, kad ankstesnis priemonių taikymas Kinijoje galėjo apsaugoti nuo pandemijos, galbūt būtų kilusi epidemija tik Kinijoje, o kitose pasaulio šalyse – pavieniai kontroliuojami protrūkiai. Tačiau lemiamas argumentas, kurį pateikiu tokiais atvejais, – daugybė šalių nepaisė PSO patarimų, nors tuo metu buvo visiškai akivaizdu, kiek negandų gali sukelti šis virusas. Net jei jie visa tai žinotų anksčiau, nesu tikra, kad laiku imtųsi veiksmų. Gudrumas po laiko gali padėti laimėti kitą mūšį, o ne tą, kuris jau praėjo.

Be jokios abejonės, galime bent jau tikėtis, kad po šio mūsų šalys nebebus tokios lėtos ir pamatys pavojus, kurie atsiranda dėl kažkur prasidėjusios infekcijos. Jei mus lydės sėkmė, šis sukrėtimas bent jau išmes mus iš tos nerūpestingos ramybės būsenos ir visiems laikams sunaikins infekcinių ligų ignoravimą, dėl kurio daugelio šalių atsakas į COVID-19 buvo pavėluotas.

Taigi, pirmoji pamoka ateičiai: mums reikia aukšto lygio, autoritetingos sistemos, sutelkiančios šalis ir tarptautines organizacijas bendradarbiauti, kad niekam

nekiltų minties nusišviesti svarbios informacijos apie nerimą keliančius protrūkius ir visi darbuotūsi išvien iš pat pradžių. Mažiausia, ko reikėtų, – tai stebėsenos sistemos, kuri anksti aptiktų ligų protrūkius, kai patogeną dar galima suvaldyti. Tokios kompiuterinės perspėjimo sistemos, kurią sukūrė Kinija po SARS arba kažko panašaus. Jei tokią sistemą sukurtų daugiau šalių ir savo radiniais plačiai pasidalintų, būtų puiki pradžia. Kaip tai galima būtų padaryti, pakalbėsime vėliau.

Be to, pasauliui laikas rimtai pažvelgti į perspėjimus apie pandemijas ir mokslininkų teikiamą informaciją. COVID-19 pasirūpins pirmąja šio patarimo dalimi. Kalbant apie mokslininkų informaciją, pasitikėjimas ja visuomet priklauso nuo to, kiek ši informacija „nepatogi“ ir kiek savanaudiškos valdžios institucijos, kurioms ji skirta. Galime tik viltis, kad po COVID-19 pandemijos į mokslininkų žodžius bus įsiklausoma dažniau, nes ši pandemija parodė, kaip stipriai moderniai visuomenei reikia pasiklovimo faktais, įrodymais ir sąžiningu žodžiu, o ne faktų slapstymo, ideologijų ir pataikaujančių žodžių.

Antrajame skyriuje apžvelgę, kaip atsirado COVID-19, pakalbėjome ir apie bendrus naujų ligų atsiradimo bruožus. Praėjusio amžiaus septintajame dešimtmetyje mes atsikratėme daugelio senųjų infekcijų, tačiau devintajame dešimtmetyje mus vėl privertė atsibusti AIDS. 1992-aisiais JAV mokslininkai pranešė apie kitų naujų ligų grėsmes, o 2008-aisiais jau žinojome, kad iš laukinių gyvūnų vis dažniau pasigauname zoonozes. PSO sudarė didžiausią nerimą keliančių patogenų sąrašą, tarp jų

buvo ir koronavirusai bei tokie siaubą keliantys patogenai kaip Ebola ir Nipos karštligė. Taigi, galėjome pasigaminti vakcinų ir diagnostinių tyrimų joms diagnozuoti. Deja, šiuo metu jų turime dar labai mažai.

Vadinu COVID-19 pandemija, kuri niekuomet neturėjo prasidėti. Mokslininkai apie didėjančią pandemijų grėsmę perspėja nuo 1992-ųjų. Kaip galima perspėti, kad kažkas įvyks, ir kartu sakyti, jog tai niekuomet neturėjo įvykti?

Viskas labai paprasta: juk tokia perspėjimų prasmė. Mes nesiėmėme veiksmų išgirdę perspėjimus, nors jų buvo daugybė. 1995-aisiais parašiau straipsnį „Ar galime sau leisti nestebėti mirtinų virusų?“. Straipsnis buvo apie PSO planus stebėti naujas infekcijas, kai Centrinėje Afrikoje įvyko Ebolos protrūkis, tačiau PSO šalys narės neskyrė tam reikalingo biudžeto. Ar galėjome pasirodyti geriau? Juk tikrai galėjome pagerinti savo sistemas, kurios aptinka naujas ligas, taip pat atsaką į jas. Lyginant su 1995-aisiais, šalių narių noras mokėti už tokio pobūdžio stebėseną ir atsaką šiek tiek padidėjo, bet dar nepakankamai.

Antroji pamoka ateičiai: atėjo laikas pagerinti savo stebėsenos ir atsako sistemas, pradžioje sustiprinant ligų stebėseną, o vėliau investuojant į vaistus, vakcinas ir diagnostinius tyrimus žinomoms grėsmėms įveikti. Neleiskime, kad koronavirusas nukreiptų mūsų žvilgsnį nuo Nipos ir kitų grėsmių. Ypač Nipos.

Koronavirusai į PSO sąrašą įtraukti dėl COVID-19 pirm-tako, siautėjusio prieš 17 metų. Taigi, perspėjimai. Trečiajame skyriuje kalbėjome apie tris perspėjimo signalus,

kuriuos siuntė ankstesni koronavirusų sukelti protrūkiai: SARS, MERS ir SADS protrūkis tarp kiaulių. SARS mums davė dvi dideles pamokas, kurių šalys akivaizdžiai neišmoko: apsaugokite medikus ir nedelsdami praneškite pasauliui apie grėsmingų naujų infekcijų protrūkius. Nuo 2003 metų progresas dėl antrosios pamokos padarytas, tačiau akivaizdžiai nepakankamai, žinant, kas nutiko Kinijoje su COVID-19. Mūsų gynybą nuo šių virusų, be jokios abejonės, susilpnino ir kapitalizmas. Nepaisant visų perspėjimų, nebuvo sukurta jokių priemonių prieš koronavirusus, nes po SARS išnykimo tam nebuvo akivaizdžios rinkos. Galbūt dar sugrįš tie laikai, kai medicinos produktai bus gaminami visuomenės labui, o ne pelnui.

Trečioji pamoka ateičiai: ši pamoka turi dvi dalis. Viena – apie apsirūpinimą egzistuojančiomis priemonėmis. Mums reikia apsauginių priemonių medikams. SARS turėjo to išmokyti, tačiau COVID-19 priverstinai dabar apie tai primena. Turime ne tik sukaupti pakankamas atsargas, bet ir pasirūpinti gamybos pajėgumais. Jei šalys to neišmoks, net ir sumokėjusios tokią didelę kainą slaugytojų ir gydytojų gyvybėmis, mane apims neviltis. Ir mus visus turėtų. Antroji – apie naujų priemonių sukūrimą. Rinkos dėsniai gali padaryti nuostabių dalykų, bet ne viską. Nereikėtų pasikliauti vien tik rinka, kai reikia padaryti tai, ką pajėgios padaryti tik valdžios institucijos, nes mums reikia pasigaminti tuos produktus, kurių beviltiškai reikia visuomenei, o ne rinkai, įskaitant naujus antibiotikus ir vakcinas, kurie būtų visiems prieinami, taip pat geresnius dirbtinės plaučių ventiliacijos

aparatus, nes kvėpavimo takų patogenai visuomet liks didžiausia grėsmė. JAV bandyta tai padaryti ir nesėkmingai, nes rinkos jėgos ir vėl buvo stipresnės už visuomenės interesą. Dešimtis kartų apskaičiuota, kad pandemijų kaina siekia kovinių lėktuvų ir branduolinių ginklų kaštus, o juk visa tai vyriausybės gali sau leisti, nepaisant to, kad gyvybes gelbstinčių medicinos produktų sukūrimo, pagaminimo ir atsargų sukauptimo nauda greičiausiai būtų kur kas didesnė.

O gal virusus galima būtų sustabdyti ties jų ištakomis ar bent jau žinoti apie šias ištakas, kad pasiruoštume ateičiai? Ketvirtajame skyriuje nagrinėjome šikšnosparnių ekologiją: kodėl jie turi tiek daug virusų, kodėl juos išžudyti būtų bloga mintis ir kaip Uhano institute nustatyta ne tik tiksliai SARS virusų kopija, tūnanti vieno urvo šikšnosparniuose, bet ir virusai, artimai giminingi vėliau atsiradusiam COVID-19. Tuo tarpu JAV ištirta, kad šie tiesiogiai iš šikšnosparnio išskirti virusai gali sukelti infekciją pelėms, turinčioms žmogaus ACE2 receptorių, ir be jokio vargo užkrėsti žmogaus ląstelių kultūras.

Šių mokslininkų parašytuose straipsniuose aiškiai matyti perspėjimai apie virusų pandeminę grėsmę. Dėl šių perspėjimų nesiimta jokių veiksmų, išskyrus JAV vyriausybės inicijuotą projektą, kurio bendradarbiavimas su Uhano institutu buvo numatytas ir finansavimas atnaujintas, tačiau vėliau ir vėl nutrauktas dėl pandemijos įkarštyje kilusios isterijos ir nepagrįstų kaltinimų, kad COVID-19 išsprūdo iš tos pačios laboratorijos, kuri norėjo mus apie šį virusą perspėti.